

заклучення договорів страхування и обнaружено их вплив на діяльність сeльськогoзяйствeнних пeдпpиять.

Ключевые слова: страхування, сeльськогoзяйствeнна пpодукція, Аграрний фонд, Государственная продовольствeнно-зерновая корпорация, спотовые договора, форвардные договора.

Кравчук Елена Васильевна, молодший науковий співробітник, відділ податково-бюджетної політики, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», Київ, Україна, e-mail: elena9@ukr.net.

Кравчук Елена Васильевна, младший научный сотрудник, отдел налогово-бюджетной политики, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики», Киев, Украина.

Kravchuk Elena, National Science Center «Institute of Agricultural Economics», Kyiv, Ukraine, e-mail: elena9@ukr.net

УДК 338.124.4

DOI: 10.15587/2312-8372.2015.38718

**Храпкіна В. В.,
Чучко О. П.**

АДАПТАЦІЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

В статті висвітлено форми антикризового державного управління в країнах з розвинутою ринковою економікою. Проаналізовано підходи в напрямку антикризового управління країн світу. Узагальнено світовий досвід розв'язання проблем банкрутства підприємств. Доведено ефективність діяльності спеціально створених державних органів з питань банкрутства та фінансової неспроможності.

Ключові слова: антикризове управління, державне антикризове управління, криза, банкрутство підприємства, антикризові заходи.

1. Вступ

Потреби сьогодення вимагають інтеграції до сучасного світового політичного і економічного простору. Перебудова державної економіки з планової на ринкову потребує невідкладних змін до самої сутності антикризового управління, його перебудови та трансформацій. Україна, спрямовуючи зусилля та прагнучи бути державою з ринковою економікою, стикається з проблемами, пов'язаними з кризовими явищами, що притаманні країнам, які функціонують у рамках ринкової моделі розвитку. Ці країни мають багаторічний значний досвід антикризового управління в складних умовах, подолання кризових явищ та створення механізмів превентивного попередження та захисту від їх наслідків. Проблема упередження та боротьби з кризовими явищами ще ніколи не стояла так гостро для нашої країни.

Отже, розвиток антикризового управління в Україні може бути здійснено шляхом адаптації світового досвіду під умови господарювання країни, що сприятиме збереженню поточного стану розвитку підприємства, недопущенню загострення кризи, виведенню підприємства із кризового стану, уникнення ліквідації підприємств, які перебувають на межі юридичного банкрутства, усуненню наслідків кризи (антикризових заходів) та недопущенню її повторного прояву. Цим обґрунтовується актуальність проведення досліджень за задекларованою тематикою.

2. Аналіз останніх публікацій та постановка проблеми

Проблемами теорії і практики антикризового управління цікавляться як вітчизняні вчені-економісти, так і закордонні. На сьогодні у світі накопичено значний

досвід реалізації антикризового менеджменту та прогнозування кризових явищ суб'єктів господарювання.

Ця проблема була у колі інтересів як закордонних, так і вітчизняних вчених-економістів, серед яких такі автори, як: Кривов В. Д. [1], Коротков Е. М. [2], Дейнека О. В. [3], Продіус І. П. [4], Родіонова Н. В. [5], Пінк Ф. [6], Боровські М. [7], Цар О. [8], Бірюков О. М. [9], Аніщенко Л. О. [10] та ін.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо сутності та інструментів антикризового управління, а також підвищення актуальності та практичної значущості цієї проблеми останнім часом, вона поки що залишається не вирішеною остаточно. Ґрунтовного дослідження потребує комплекс питань, що стосується можливості використання інструментарію антикризового менеджменту, що застосовується у провідних країнах світу. Зазначене зумовлює актуальність та необхідність проведення подальшого дослідження даної проблеми.

3. Об'єкт, мета та задачі дослідження

Об'єкт дослідження — процес формування та розвитку антикризового управління в провідних країнах світу.

Виходячи з наукової та практичної актуальності теми і спираючись на результати вивчення окремих її аспектів у світовій та національній економічній літературі, метою статті є систематизація та узагальнення досвіду провідних країн світу щодо формування та впровадження ефективної системи антикризового управління.

Для досягнення поставленої мети окреслено такі завдання:

1) дослідити форми антикризового державного управління в країнах з розвинутою ринковою економікою;

2) розглянути підходи та пріоритети країн світу у процесі реалізації антикризових заходів;

3) узагальнити досвід діяльності спеціально створених державних органів з питань банкрутства.

4. Результати дослідження світового досвіду антикризового управління

Стабільний стан і криза виступають постійними антагонізмами в розвитку будь-якої системи. Виходячи з цього, антикризове управління може розглядатися як система заходів з діагностики, попередження, нейтралізації та подолання кризових явищ та їх причин на всіх рівнях економіки.

Антикризове державне управління в країнах з розвинутою ринковою економікою виражається в різних формах.

Так, Сполучені Штати Америки реалізують політику антикризового управління через вдосконалення законодавства в галузі зайнятості, збільшення робочих місць, особливо для молоді, розробку регіональних структурних програм тощо. Так, в параграфі 310 гл. 58 Зводу законів США зазначено, що ефективні заходи уряду повинні містити спеціально розроблені програми зі зниження високого рівня безробіття, зі зменшення безробіття серед окремих груп працівників; посилення ролі експорту і поліпшення міжнародної конкурентоспроможності сільськогосподарських та промислових товарів, а також автомобілебудування [1].

У США законодавчо закріплена (параграф 311 того ж Зводу) антициклічна політика в питаннях зайнятості. У процесі реалізації цієї програми заплановано прискорення фінансування державою будівельних робіт, збільшення зайнятості в держсекторі, збільшення розмірів і тривалості страхових виплат з безробіття, професійне навчання в приватному і державному секторах, забезпечення молоді робочими місцями і програм розвитку, націлених на створення робочих місць у галузях, що мають пріоритетне значення для країни.

Особливою проблемою є забезпечення роботою молоді, яка потребує розв'язання таких завдань, як розробка практичних методів поєднання роботи з професійним навчанням, стимулювання приватного підприємництва, практики отримання професійної освіти без відриву від виробництва.

Ще одним, не менш важливим, напрямом удосконалення антикризового державного управління в США є координація зусиль різних державних відомств щодо розробки та проведення економічної політики. Для реалізації цього напрямку з 1984 р. функціонує Президентська рада з удосконалення управління, пріоритетним напрямками діяльності якої є:

- удосконалення управління фінансовими ресурсами;
- оптимізація управлінських інструментів і процедур;
- координація діяльності генеральних інспекторів;
- координація зусиль різних відомств щодо скорочення числа злочинів тощо.

Позитивним досвідом для України було б використання механізму антикризового державного управління в періоди екстремального розвитку. Цей механізм припускає посилення державного контролю над галузями і підприємствами в період кризи до централізованого адміністрування в сферах виробництва і розподілу продукції [2].

В умовах економічної нестабільності, спаду економіки або кризи уряду США і західноєвропейських країн намагаються змінити ситуацію шляхом посилення державного втручання в економіку. Це не притаманно країні в звичайних умовах господарювання, оскільки, зазвичай державна політика спрямована лише на широку державну підтримку приватного підприємництва і ринку.

Втручання в економіку призводить до збільшення державних витрат і підвищення частки ВВП, яка перерозподіляється через бюджет. Така концепція безумовно призводить до збільшення витрат на управління економікою, супроводжується утворенням дефіциту бюджету та державного боргу. Але уряд вдається до таких антикризових заходів лише в крайньому випадку.

Країною, яка має давні традиції втручання держави в економіку, в т. ч. за допомогою індикативного планування, є Японія. Аналізуючи напрями державного втручання в Японії у наш час, зазначимо, що воно спостерігається за багатьма напрямками: економічне зростання і його темпи; структура промислового виробництва; освіта і наука; зайнятість; кредит і грошовий обіг; ціноутворення; зовнішньоекономічні зв'язки; галузева структура; розміщення виробництв; стимулювання інвестицій. Проте, не зважаючи на активне втручання держави в економіку, в країні розвивається як великий, так і малий бізнес. Це пов'язано з тим, що господарські труднощі долаються за активної підтримки держави. Саме держава, через фіскальну і кредитно-фінансову політику, а також заходи прямого адміністративного впливу, сприяє вирішенню проблем суб'єктів господарювання.

Досліджуючи позитивний досвід антикризового управління слід відзначити, як доволі ефективний, процес приватизації неефективних (в т. ч. неплатоспроможних і банкрутів) державних підприємств. Далі за підтримки держави, потрапляючи до приватного сектору, ці підприємства модернізуються, оптимізується їх структура, менеджмент і вони поступово починають виходити на середній рівень ефективності приватного сектора. Це стає можливим, у тому числі, завдяки унікальним ресурсам японської економіки — заощадженням підприємств і громадян. Саме це дозволяє ефективно реалізовувати антикризові заходи.

Досліджуючи досвід Європейського союзу в напрямку антикризового управління, слід зазначити, що в ньому превалює селективний підхід, спрямований на стимулювання діяльності конкретних компаній. Вважається, що тільки приватний бізнес може ефективно розв'язувати питання підйому депресивних регіонів та підприємств за допомогою створення малих і середніх підприємств передових галузей [11]. Однак, кожна країна Європейського союзу має і свої особливості.

Так, головною особливістю економіки промислово розвинутої Франції є те, що державний сектор домінує в базових галузях, хоча ступінь державної участі в них може варіюватися. Державні компанії діють переважно в автомобілебудуванні, авіакосмічній галузі, хімічній та нафтогазовій промисловості, чорній металургії [3].

При розгляді питань державного регулювання у скандинавських країнах, необхідно звернути увагу на два поняття. Це державна власність і державний сектор. Частка держвласності значна тільки у Фінляндії, про те як держсектор значний у всіх скандинавських країнах. Зайнятість у державному секторі економіки скандинавських країн найбільша серед розвинутих країн:

Швеція — 32 %; Норвегія і Данія — близько 30 %, Фінляндія — 25 %. Пріоритетами державного сектору Скандинавії є освіта, охорона здоров'я, пенсійне забезпечення, ринок праці та ін. Крім прямої участі держави в економіці, існують непрямі методи регулювання за допомогою заходів кредитно-фінансової політики [12].

Щодо азіатських країн, то масштаби участі держави в організації та управлінні промисловістю є значними. Як засвідчує досвід, форми і методи державного втручання в економіку змінюються залежно від еволюції стратегії економічного розвитку, але є доволі ефективними в період економічної нестабільності.

До недавнього часу в економічній політиці країн Латинської Америки також переважало традиційне державне втручання в економіку. Проте нині вже переважають ліберальні ринкові системи з непрямою участю держави (в основному фінансові та фіскальні) в економічному регулюванні. Цьому сприяло істотне скорочення частки державного сектору та зростання ступеня відкритості економіки.

У ряді країн в якості превентивних антикризових заходів, спрямованих на запобігання або вихід з кризи окремих підприємств і навіть цілих галузей, використовується розробка програм приватизації та їх реалізація. Метою таких заходів є пошук інноваційних структур підприємств, підвищення їх конкурентоспроможності та ефективності. Слід також зазначити, що приватизаційні процеси в кожній країні мали свої особливості.

У країнах з розвинутою ринковою економікою приватизація здійснювалася шляхом продажу приватному інвестору державних підприємств, створення спільних підприємств, а також продажу частки акцій, які належали державі.

Приватизація в цих країнах, як правило, здійснюється поетапно. Першим кроком є проведення процедури санації (оздоровлення). Далі здійснюється експертна оцінка і лише після цього підприємство може бути продано. Такий механізм дозволяє максимізувати вихід від приватизації підприємства.

Особливістю процесу приватизації Чехії є її проведення у двох формах — мала приватизація і велика. Велика приватизація державних промислових підприємств здійснювалася в два етапи. Перший етап проводився Міністерством управління народним майном і приватизації. Результатом цього етапу була розробка, обговорення та затвердження проектів приватизації. Другий етап реалізував Фонд народного майна. Він був пов'язаний з реалізацією затверджених проектів приватизації. Якщо велика форма приватизації є більш-менш зрозумілою, то щодо малої слід звернути увагу на те, що вона зачіпала підприємства сфери роздрібної торгівлі, побутового обслуговування, підприємства громадського харчування та інші подібні підприємства.

Слід зазначити, що у Чехії в процесі приватизації активну участь брали іноземні фірми, яких країна приваблює відносно невисоким країним ризиком, порівняно високим рівнем кваліфікації робочої сили, більш низькими витратами на заробітну плату і матеріали [12]. Найбільша частка іноземних інвестицій припадала на фірми Німеччини (31,2 %), США (27,8 %), Франції (12,7 %), Бельгії (7,2 %), Австрії (6,2 %). Результатом проведення таких антикризових заходів став економічний і соціальний ефект, який проявився через стабілізацію становища на великих підприємствах,

зменшення безробіття, збереження і навіть збільшення кількості робочих місць.

У державній економічній політиці країн Центральної та Східної Європи взято курс на роздержавлення і приватизацію державної власності, формування вільних товаровиробників, які є власниками не тільки продукції, що вироблена та продається, а й засобів виробництва. Тенденція розвитку — різноманітність форм власності.

Дослідження тенденцій приватизації держав Центральної та Східної Європи дозволили визначити загальну тенденцію — визначення чіткої межі приватизації, яка виокремила ту частину власності, яка залишається в руках держави. Це стосується залізничної дороги, пошти, телеграфу і деяких інших підприємств, що мають суспільне значення. У країнах Центральної та Східної Європи має місце процес «реприватизації». Окрім того, має місце процес передачі власності працівникам підприємств.

Масштабну приватизацію державної власності, як засіб антикризової політики, проведено в більшості латиноамериканських країн (Чилі, Аргентина, Бразилія та інші).

Не зважаючи на те, що Бразилія посідає перші місця у світі з продажу державної власності, державні підприємства посідають провідне місце серед найбільших компаній Бразилії. У країні здійснено приватизацію в нафтовій промисловості, електроенергетиці. Проте державні підприємства домінували в базових галузях: гірничодобувних, нафтохімії, металургії, хімії і фармацевтичній промисловості.

У Мексиці, на відміну від Бразилії, проведено розпродаж збиткових державних підприємств. До програми приватизації включено найбільші підприємства гірничорудної промисловості, чорної металургії, авіаційного транспорту, що належали як федеральному уряду, так і місцевим органам влади.

Досвід досліджених країн показує, що власність використовується найбільш ефективно в тих країнах, де ступінь лібералізації господарської діяльності вищий. Результат посилюється ефективністю державних інститутів, а також активною державною підтримкою підприємництва і політикою заохочення конкуренції на внутрішньому ринку.

Отже, в країнах з розвинутою ринковою економікою накопичено багатий досвід як запобігання, так і подолання кризових ситуацій на макро- і мікрорівнях. Безумовно, умови виникнення, розвитку різних типів криз в Україні та інших країнах є різними. Але ця обставина не применшує необхідності ретельного вивчення досвіду і вдумливого, творчого підходу до його застосування в процесі антикризового управління.

Слід зазначити, що банкрутство є одним з небезпечних інститутів, у формуванні якого беруть участь всі країни світу. Тому його історію можна вивчати не тільки в часі, а й у просторі. Порівняльний аналіз систем регулювання банкрутства в країнах з розвинутою економікою можна провести за наступними напрямками:

- спрямованість концепції регулювання банкрутства; її основний зміст; основні правові інструменти регулювання банкрутства (табл. 1);
- можливість оздоровлення суб'єктів господарювання, передбачена законодавчою базою, та формування плану оздоровлення;
- органи, що регулюють банкрутство, їхня компетенція й функції [4].

Таблиця 1

Порівняльний аналіз закордонних та вітчизняної систем регулювання банкрутства

Країна/спрямованість концепції	Основний зміст концепції	Правові інструменти регулювання банкрутства
Франція/продебіторська	Зберегти діюче підприємство, робочі місця; задовольнити вимоги кредиторів	Спостереження при перших ознаках банкрутства Ліквідація
Великобританія/прокредиторська	Мінімізація втрат для платоспроможної сторони	Світова угода. Ліквідація
Німеччина/прокредиторська	Максимальне задоволення вимог кредиторів	Конкурсне виробництво. Ліквідація
США/продебіторська	Реорганізація переважніше ліквідації	Реорганізація. Ліквідація
Італія/продебіторська	Оздоровлення підприємств з метою підвищення рівня зайнятості	Контрольоване управління. Примусова ліквідація органів управління
Чехія/прокредиторська	Задоволення вимог кредиторів	Конкурсне виробництво. Ліквідація
Росія/продебіторська	Оздоровлення підприємств з метою оздоровлення економіки	Спостереження і санація. Ліквідація
Україна/продебіторська	Оздоровлення підприємств з метою оздоровлення економіки	Досудова і судова санація. Розпорядження майном боржника. Ліквідація

Повертаючись до практики антикризового управління Франції, відзначимо, що в країні діють Закон «Про відновлення підприємств та ліквідацію їх майна в судовому порядку», декрет з такою ж назвою і Закон «Про конкурсне управління, ліквідаторів і експертів з визначення стану підприємств», були ухвалені ще в 1985 р.

Порівняно з законодавством інших країн, закони Франції мають попереджувальний характер. Вони передбачають захист підприємств, що обумовлено пріоритетом інтересу до проблеми збереження робочих місць. Попри все переслідується така мета, при якій неспроможні підприємства сходили б з дистанції задовго до офіційного оголошення їх банкрутами. Для цього існує «система тривоги», коли зацікавлені кола сповіщаються про наближення стану неплатоспроможності.

Залежно від розмірів підприємства-боржника застосовуються дві процедури розгляду у справі про неспроможність: звичайна (загальна) і спрощена. Спрощена процедура використовується для підприємств зі штатом персоналу не більше 50 осіб і для нього суд не признає судового адміністратора. Боржник сам захищає свої інтереси в суді, зберігаючи при цьому контроль над підприємством.

При розгляді справи про неспроможність підприємства суд аналізує його попередню діяльність, визначаючи момент вступу в стадію несплати через заборгованість. Відрізок часу, починаючи з встановленого моменту і закінчуючи датою прийняття клопотання про неспроможність, іменується періодом підозрілості. При опротестуванні угод з таким підприємством, включаючи завчасне погашення окремих боргів, дачу закладних або прав на утримання майна, безоплатну передачу майна або продаж його за неадекватну вартість, велике значення надається тому факту, що вони були скоєні саме в цей період.

Після прийняття клопотання про неспроможність підприємства починається період спостереження. Він може тривати до шести місяців. У цей час здійснюється оцінка ситуації і вибір варіанту винесення рішення: реорганізація або ліквідація. На цей період зберігаються всі робочі місця.

Пріоритетом реорганізаційних процедур є задача підприємства в оренду з правом викупу на термін, не більший за два роки, а серед ліквідаційних — продаж підприємства як виробничої одиниці. Ці пріоритети обумовлені необхідністю соціального захисту людей,

а саме збереження робочих місць. Посилений соціальний аспект проявляється і при визначенні надпріоритетів при виплатах: перевага віддається видачі заробітної плати персоналу підприємства-боржника. При незгоді з рішенням представник працівників має право подати на апеляцію.

У Німеччині законодавство про банкрутство з'явилося в 1999 р. Закони про банкрутство країни націлені на збереження бізнесу боржника і відповідне задоволення вимог кредиторів. Так, протягом 21 дня боржник зобов'язаний відновити свою платоспроможність. Якщо цього не відбувається, то підприємство самостійно зобов'язане подати заяву до суду про банкрутство, в іншому випадку до нього застосовується кримінальне переслідування.

У разі визнання боржника банкрутом проводиться процедура судового розслідування. Так, призначений судом експерт досліджує причини неплатоспроможності боржника, наявність заборгованості і достатність коштів для погашення судових витрат. Якщо кошти відсутні, справа не порушується, а боржник самостійно врегулює відносини з кредиторами без участі суду. Окрім того, закон надає можливість будь-якому кредитору взяти на себе судові витрати з подальшим їх відшкодуванням за рахунок коштів боржника.

Якщо ж, попри все судом відкрито справи щодо боржника, то вводиться процедура конкурсного провадження і призначається конкурсний керуючий. Остаточне рішення щодо долі боржника належить кредиторам. Саме вони через півтора місяці після введення процедури банкрутства мають ухвалити рішення про подальші заходи до нього. Це може бути або продаж майна, або санація.

При прийнятті рішення щодо продажу майна, конкурсний керуючий прагне зберегти цілісність бізнесу, тобто не допустити розриву його на частини.

Якщо прийнято рішення про проведення санації неспроможного підприємства, то реалізація може проводитися одним з наступних шляхів: без зміни власника, тобто вкладення коштів у бізнес боржника, і зі зміною власника — продаж бізнесу. Обов'язковою умовою проведення санації є її проведення на підставі плану, який затверджується зборами кредиторів не менше, ніж 50 % голосів від обсягу вимог кредиторів і 50 % голосів від кількості кредиторів. З ухваленням плану про санацію підприємства суд закриває справу про банкрутство.

Цікавим є досвід Великобританії щодо використання процедур банкрутства. Цей досвід накопичувався майже сторіччя. В 1914 р. був ухвалений Закон про банкрутство, який, в 1986 р. трансформувався в Закон «Про неспроможність і банкрутство». Він донині є основним джерелом правового регулювання конкурсного виробництва. Відповідно до чинного законодавства, неспроможними можуть бути визнані всі суб'єкти господарювання, крім страхових компаній та банківських інститутів, правове становище яких регламентується спеціальними законами.

При встановленні факту неплатоспроможності боржника до нього, як і у більшості країн Європи, можуть застосовуватися такі процедури: реорганізаційні (добровільне врегулювання боргів і адміністрування доходів компанії) і ліквідаційні (примусова і добровільна ліквідація). При процедурі добровільного врегулювання боргів призначений судом куратор розробляє план урегулювання боргів. Після затвердження плану кредиторами куратор набуває статусу супервайзера, який здійснює нагляд за його виконанням. Процедури антикризового регулювання проводяться або державними ліквідаторами (державними службовцями), або професійними арбітражними керуючими.

Основна увага законодавства цієї країни зосереджена на тому, щоб повернути гроші кредиторам і погасити борги за рахунок розпродажу майна банкрута. У процесі конкурсного провадження боржники, за деяким винятком, не звільняються від своїх боргів. Підприємства (фірми) припиняють своє існування з завершенням конкурсного виробництва.

Ще більш тривалою є історія регулювання банкрутства у США. Перші положення про регулювання банкрутства з'явилися у XVIII ст. У 1787 р. Конституційний Конвент США наділив конгрес повноваженнями ухвалювати законодавчі акти з розв'язання спорів кредиторів з боржниками. З 1979 р. набрав чинності новий закон, який передбачає множинність процесуальних можливостей врегулювання проблеми неплатоспроможності залежно від кола суб'єктів.

Відповідно до чинного законодавства до неспроможних боржників можуть застосовуватися такі заходи:

- реорганізація у формі перебудови фінансів, погашення боргів, виплати дивідендів;
- ліквідація в процесі конкурсного виробництва, яка проводиться тимчасовим керуючим;
- заходи, передбачені спеціальними нормативними актами, щодо боржників, правове становище яких регламентується спеціальними законами (до таких належать страхові та банківські корпорації, будівельні й кредитні установи та спілки).

Політика США у роботі з збанкрутілими підприємствами спрямована не на ліквідацію, а відновлення діяльності підприємства, надання йому певної допомоги доти, поки воно не стане платоспроможним.

Аналогічний підхід характерний і для японського законодавства. Підтримка і відновлення мають на меті повну реабілітацію підприємства за допомогою врегулювання інтересів кредиторів, боржника, акціонерів та інших учасників банкрутства [5].

Система регулювання банкрутства в Італії є протилежною американській системі і носить явно прокредиторський характер. Її метою є захист інтересів усіх кредиторів суб'єкта господарювання шляхом вилучення

у підприємця функцій контролю та управління. Це свідчить про те, що участь керівництва суб'єкта господарювання в його реабілітації зводиться до мінімуму. Однак передбачається процедура контрольованого управління.

Знов звертаючись до досвіду Чехії, зазначимо що на систему регулювання банкрутства в країні вплинув процес приватизації та трансформації прав власності на початку 90-х років XX ст. Ця система спрямована не на зовнішнє оздоровлення боржника, а лише надає захисний строк — 3 місяці, протягом якого оголошується мораторій на вимоги кредиторів. За цей час суб'єкт господарювання має самостійно вживати заходи для оздоровлення та інформувати про це комітет кредиторів. Якщо після закінчення цього терміну суб'єкт господарювання залишається неспроможним, то відкривається конкурсне виробництво.

Російський досвід регулювання банкрутства сформувався в 1991 р. Система банкрутства базується на процедурі спостереження та зовнішнього управління. Основними недоліками цієї системи є відсутність практичних напрацювань з питань регулювання банкрутства та незначна участь (або її повна відсутність) керівників підприємства в його оздоровленні.

Результати проведеного дослідження дозволили знайти наступні відмінності. По-перше, це час скликання зборів кредиторів, тобто офіційне визначення моменту їх участі в процесі. Якщо у законодавстві США і Великобританії його призначення можливо після офіційного визнання боржника неспроможним, то у Німеччині та Франції — після прийняття клопотання про порушення справи про неспроможність. Це ще раз підтверджує демократичність антикризової політики Німеччини та Франції.

Узагальнюючи та порівнюючи особливості функціонування інститутів банкрутства в різних країнах, європейські експерти умовно розподілили їх на радикально прокредиторські, помірно прокредиторські, нейтральні, помірно проборжниковські і радикально проборжниковські. Розглядаючи ці групи, можна відзначити, що у перших двох градаціях превалюють інтереси кредиторів, у двох останніх — боржника. Інститути таких країн, як Росія та Великобританія належать до радикально прокредиторської групи, а інститути США, Франції, Японії — до радикально проборжниковської.

Не зважаючи на особливості антикризової політики, важливим критерієм неспроможності є можливість реабілітації боржника. При цьому, в різних країнах існують різні підходи щодо цього поняття. Так у Франції та США мова йде про реабілітацію підприємства-боржника, а у Німеччині та Японії про реабілітацію його бізнесу. Реабілітація підприємства-боржника досягається шляхом знаходження компромісів, проведення реорганізаційних заходів. Реабілітація бізнесу має на увазі збереження виду діяльності, ділових зв'язків, робочих місць, персоналу.

Таким чином, дослідивши світовий досвід розв'язання проблеми банкрутства підприємств, можна виокремити два підходи до цієї проблеми. Перший — це ліквідація підприємства, другий — реорганізація. Слід зазначити, що попри все, другий підхід домінує. І світова практика дедалі частіше дає можливість боржникові реабілітуватися.

Як вже зазначалося, питання банкрутства та фінансової неспроможності знаходяться в полі зору спеціально створених державних органів з питань банкрутства. Досвід США, Канади, Австралії, Швеції, Нідерландів та інших країн свідчить, що саме діяльність таких органів

є необхідним елементом при проведенні процедур банкрутства. Інколи функції цих органів виконують органи прокуратури та судової влади. Однак, такі країни як Італія, Німеччина, Нідерланди, Франція, Бельгія не мають спеціального державного органу з питань банкрутства.

Заслугує на увагу досвід державного регулювання банкрутств Сполучених Штатів Америки, в яких з 1934 р. роль державного органу з банкрутства стала виконувати Комісія з бірж і цінних паперів Уряду США. Саме вона виступає в суді з будь-якого питання справи про банкрутство. Серед цих питань призначення конкурсного керуючого, призначення комісії кредиторів і акціонерів, рівня оплати конкурсних керуючих, використання, продажу та оренди власності.

Окрім того, означений орган має право контролювати, а також підтверджувати (або спростовувати) інформацію підприємства-боржника про свій фінансовий стан і наявність активів. У ряді випадків Комісія з бірж і цінних паперів втручається в порядок продажу неплатоспроможних підприємств та змінює умови продажу.

Окрім Комісії з бірж і цінних паперів в США, до складу державних органів з питань банкрутства відносяться державні федеральні конкурсні керуючі та Американський інститут банкрутства.

Стосовно Великобританії зазначимо, що роль державного органу з питань банкрутства виконує Служба неспроможності. Саме ця служба здійснює ліцензування фахівців з банкрутства та контролює якість роботи арбітражних та конкурсних керуючих, структурує статистичні та фактичні данні щодо справ про банкрутство, виявляє причини банкрутства підприємств, надає припис компаніям, які знаходяться у зоні ризику, пройти аудиторську перевірку, ліквідує компанії в інтересах суспільства, звертається із справами до суду тощо. Тобто має значне коло повноважень у сфері банкрутства [6].

Не менші повноваження мають представники державного органу з банкрутства у Швеції. Цей орган об'єднаний в єдину систему з податковою службою і органами судового виконання, що само по собі надає йому широке коло повноважень. Такий орган реалізує державну політику у сфері банкрутства, консулює суддів що виконують процедури неспроможності, ліцензує та контролює арбітражних керуючих, здійснює контроль за рівнем оплати конкурсних керівників та дотримання інтересів кредиторів, видає публікацію про визнання підприємства банкрутом.

Державна Комісія з корпоративних справ Австралії є державним органом з банкрутства. В рамках своїх повноважень вона забезпечує інформацією про боржників, здійснює оцінку фінансового стану неспроможних підприємств, дає оцінку професійним діям керівника за доведення підприємства до банкрутства та дискваліфікує їх [7].

На інститут суперінтендантів у справах неспроможності в Канаді покладено виконання таких функцій, як законодавча, узагальнююча, регулююча та контрольна [8].

У Росії функції спеціального органу з питань банкрутства виконує Федеральна служба Росії з фінансового оздоровлення і банкрутства. Ця служба є представником влади, що здійснює виконавчі, контрольні, дозвоільні, регулюючі і організаційні функції, передбачені законодавством країни про фінансове оздоровлення і неспроможність організації. Його діяльність націлена на попередження економічної неспроможності підприємств всіх форм власності та підпорядкування, ліцензування

діяльності антикризових керуючих, підготовку і проведення атестації керуючих у справах про економічну неспроможність [9].

Узагальнюючі характеристики Державних органів по банкрутству деяких країн наведено в табл. 2 [10].

Таблиця 2

Функції та повноваження державних органів з банкрутства [10]

Найменування функцій і повноважень державного органу у справах про банкрутство	Великобританія	США	Швеція	Росія
1. Державний орган з питань банкрутства та державна політика в цій сфері				
Державний контроль виконання законодавства про банкрутство	+	+	+	+
Розроблення законодавства з банкрутства і право законодавчої ініціативи	-	+	+	-
Розробка рекомендацій уряду країни щодо державної політики у сфері неспроможності	+	+	+	-
Надання роз'яснень з питань застосування законодавства про банкрутство	+	-	+	+
Аналіз та надання уряду статистичної інформації у справах про неспроможність	+	-	+	-
Збір і аналіз результатів здійснення конкретних рішень у справах про банкрутство і розробка рекомендацій уряду, судам і фахівцям з банкрутства	+	+	+	-
2. Державний орган з питань банкрутства та неспроможні підприємства				
Отримання будь-якої інформації про неблагополучні у фінансовому відношенні підприємства, у тому числі з правом вільного входу на такі підприємства	+	-	-	+
Висування обов'язкових для виконання вимог щодо проведення аудиторської перевірки боржника, а також про проведення оцінки вартості активів	+	-	+	+
Ведення реєстру юридичних осіб, що підлягають обліку відповідно до законодавства про банкрутство	+	+	+	+
Висування менеджера боржника вимог про усунення порушень законодавства про банкрутство	+	+	+	+
Направлення до суду клопотання про дискваліфікацію менеджера боржника	+	+	+	+
3. Державний орган з питань банкрутства та процедури неспроможності				
Звернення до суду з заявою про визнання боржника неспроможним (банкрутом) у випадках, передбачених законом	+	+	-	+
Експертиза справ про банкрутство (неспроможність)	+	+	+	+
Забезпечення реалізації процедури банкрутства підприємства з недостатніми засобами для здійснення ліквідаційних процедур (відсутнього боржника)	+	-	+	+
Захист інтересів великих груп дрібних кредиторів при здійсненні процедур банкрутства	+	+	+	-
Забезпечення виплат заборгованості по зарплаті і вихідної допомоги співробітника в разі неспроможності і браку конкурсної маси	-	-	+	-

Закінчення табл. 2

Найменування функцій і повноважень державного органу у справах про банкрутство	Великобританія	США	Швеція	Росія
4. Державний орган з питань банкрутства та фахівці з неспроможності				
Організація системи підготовки фахівців з банкрутства	+	-	-	+
Затвердження вимог до осіб, що здійснюють професійну діяльність у сфері антикризового управління	+	+	+	+
Організація контролю діяльності арбітражних та конкурсних керуючих	+	+	+	-
Ліцензування діяльності фахівців з банкрутства в якості арбітражних керуючих	+	-	+	+
Розробка і контроль дотримання шкали та правил винагороди арбітражних та конкурсних керуючих	+	+	+	-

Результати проведеного дослідження щодо діяльності Державних органів по банкрутству деяких країн, їх функцій та повноважень, свідчать про те, що Великобританія та Швеція мають найбільш розгалужену структуру органів управління та попередження банкрутства. Щодо США та Росії, то найширші повноваження США надано Державному органу з питань банкрутства та державної політики в цій сфері, у той час, як Росія наділяє найбільшими повноваженнями Державний орган з питань банкрутства та процедури неспроможності підприємства.

5. Висновки

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що антикризове державне управління в країнах з розвинутою ринковою економікою виражається в різних формах. У більшості країн воно реалізується через вдосконалення законодавства в галузі зайнятості, збільшення робочих місць, особливо для молоді, координацію зусиль різних державних відомств щодо розробки та проведення економічної політики, шляхом посилення державного втручання в економіку.

Досліджуючи досвід в напрямку антикризового управління, слід зазначити, що в Європі превалує селективний підхід, спрямований на стимулювання діяльності конкретних компаній; пріоритетами державного сектору Скандинавії є освіта, охорона здоров'я, пенсійне забезпечення, ринок праці. Окрім того, у ряді країн з метою пошуку інноваційних структур підприємств, підвищення їх конкурентоспроможності та ефективності, виходу з кризи, використовується розробка програм приватизації, які в кожній країні мають свої особливості.

Дослідивши світовий досвід розв'язання проблеми банкрутства підприємств, можна виокремити два підходи до цієї проблеми. Перший — це ліквідація підприємства, другий — реорганізація. Слід зазначити, що попри все, другий підхід домінує. І світова практика дедалі частіше дає можливість боржникові реабілітуватися.

Узагальнюючи досвід діяльності спеціально створених державних органів з питань банкрутства та фінансової неспроможності США, Канади, Австралії, Швеції, Нідерландів свідченням доцільності діяльності таких

органів і необхідним інститутом при проведенні процедур банкрутства. Однак, в залежності від політики держави, структури органів управління та їх функцій, країна може і не мати спеціального державного органу з питань банкрутства і доволі результативно реалізувати відповідну діяльність. До таких країн належить Італія, Німеччина, Нідерланди, Франція, Бельгія.

Світовий досвід свідчить, що сконструйовані в різних країнах світу моделі антикризового управління забезпечують різні потенційні можливості для прогресивних соціально-економічних зрушень. Проте жодна з них не може бути використана у чистому вигляді при формуванні політики антикризового управління в Україні. Це обумовлено умовами накопичення цього досвіду країнами, формуванням механізмів та інститутів в умовах рівноважної економіки, розбіжностями в побудові фінансово-кредитних механізмів тощо. Використання позитивного досвіду має стати першим кроком на шляху реформування системи антикризового управління.

Література

1. Кривов, В. Д. Законодательное регулирование макроэкономических процессов в США [Электронный ресурс] / В. Д. Кривов // Аналитический вестник Совета Федерации ФС РФ. — 2002. — № 3(159). — С. 18. — Режим доступа: \www/URL: <http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/VestnikSF/2002/vestniksf159-03/vestniksf159-03030.htm>
2. Коротков, Э. М. Антикризисное управление [Текст]: учеб. / под ред. Э. М. Короткова. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 432 с.
3. Дейнека, О. В. Взаемозв'язок масштабів та ефективності функціонування державного сектору економіки [Текст] / О. В. Дейнека // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 9(99). — С. 58–64.
4. Проудиус, И. П. Формирование стратегии предотвращения банкротства на предприятии [Текст]: монография / И. П. Проудиус, А. А. Дорошук. — Одеса: Из-во Одесского юридического института НУВД, 2003. — 136 с.
5. Родионова, Н. В. Антикризисный менеджмент [Текст] / Н. В. Родионова. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — 223 с.
6. Пінк, Ф. Професія фахівця з питань банкрутства та законодавство у Великобританії [Текст] / Ф. Пінк; пер. з англ. О. Г. Тарасенко. — К.: Преса України, 2000. — С. 117–131.
7. Боровські, М. Над Україною нависло банкрутство [Текст] / М. Боровські, А. Кюнленц // Іноземна преса про Україну. — 2009. — № 15. — С. 20.
8. Цар, О. Світовий досвід оздоровлення неплатоспроможних підприємств та можливості його застосування в Україні [Текст] / О. Цар // Галицький економічний вісник. — 2013. — № 2(41). — С. 34–42.
9. Бірюков, О. М. Транскордонні банкрутства: проблеми і шляхи розв'язання [Текст]: монографія / О. М. Бірюков. — К.: Вид-во видавничо-поліграфічний центр Київський університет, 2008. — 318 с.
10. Аніщенко, Л. О. Зарубіжний досвід антикризового управління [Текст] / Л. О. Аніщенко // Економічний простір. — 2012. — № 68. — С. 143–156.
11. European Financial Stability and Integration [Electronic resource]: Report 2011. — April 2012. — Available at: \www/URL: http://ec.europa.eu/internal_market/economic_analysis/docs/financial_integration_reports/20120426-efsir_en.pdf
12. Treaty establishing the European stability mechanism [Electronic resource]. — 2012. — Available at: \www/URL: http://www.efsf.europa.eu/attachments/esm_treaty_en.pdf

АДАПТАЦИЯ МИРОВОГО ОПЫТА АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

В статье раскрыты формы антикризисного государственного управления в странах с развитой рыночной экономикой. Проанализированы подходы в направлении антикризисного управления. Обобщен мировой опыт решения проблем банкротства предприятий и деятельности специально созданных

государственных органов по вопросам банкротства и финансовой несостоятельности.

Ключові слова: антикризисное управление, государственное антикризисное управление, кризис, банкротство предприятия, антикризисные меры.

Храпкина Валентина Валентиновна, доктор економічних наук, професор, кафедра фінансів, Макіївський економіко-гуманітарний інститут, Україна, e-mail: valentina_31@mail.ru.

Чучко Олена Петрівна, кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Макіївський економіко-гуманітарний інститут, Україна, e-mail: e.p.ch.99@ukr.net.

Храпкина Валентина Валентиновна, доктор економічних наук, професор, кафедра фінансів, Макеєвський економіко-гуманітарний інститут, Україна.

Чучко Елена Петровна, кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, Макеевский экономико-гуманитарный институт, Украина.

Khrapkina Valentina, Makiiivka Institute of Economics and Humanities, Ukraine, e-mail: valentina_31@mail.ru.

Chuchko Olena, Makiiivka Institute of Economics and Humanities, Ukraine, e-mail: e.p.ch.99@ukr.net

УДК 336.748

DOI: 10.15587/2312-8372.2015.38732

Голуб Р. Р.

ВЗАЄМОДІЯ ВАЛЮТНОГО КУРСУ З ПОКАЗНИКАМИ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ ТА МІЖНАРОДНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ КРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Динаміці валютних курсів, а також теоріям, які пояснюють вказану динаміку, присвячено багато наукових праць, однак, залишається цілий пласт інформаційного потоку, неврахування якого суттєво збіднює розуміння характеру, причин і наслідків волатильності, яка має місце на ринку валютних активів.

Ключові слова: валютний курс, платіжний баланс, поточний рахунок, капітальний рахунок, фінансовий рахунок, міжнародна інвестиційна позиція.

1. Вступ

Дослідження чинників, які визначають динаміку обмінного валютного курсу є важливим об'єктом економічної науки. Платіжний баланс (ПБ) є найбільш загальною економіко-статистичною системою показників, яка відображає зовнішньоекономічну діяльність кожної країни з чіткою прив'язкою до основних внутрішніх макроекономічних агрегатів, які вимірюють рівень економічного розвитку даної країни. Співставлення показників ПБ та ОВК є логічним з огляду на те, що ОВК обслуговує операції, які відображаються у ПБ. З іншого боку, через експортно-імпорتنі операції з товарами, послугами, капіталом та фінансовими активами, ПБ формує розміри притоку і відтоку валюти (попиту і пропозиції на валюту). Впливаючи на співвідношення попиту на валюту та на її пропозицію, операції, відображені у ПБ, впливають на ціну валюти (на її обмінний курс).

Дослідження залежності динаміки валютного курсу від динаміки складових рахунків платіжного балансу країни є, на погляд автора, головним об'єктом уваги в контексті розуміння макроекономічних основ валютного курсоутворення.

Відтак, важливим завданням сьогодення: виявити взаємозв'язки валютного курсу з показниками платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції

країни, а також окреслити теоретико-методологічні основи аналізу чинників ревальвації та девальвації національної грошової одиниці, виходячи з аналізу трансмісійних механізмів між секторами національної економіки з основним акцентом на показниках зовнішнього сектору економіки, відображених у платіжному балансі та міжнародній інвестиційній позиції. При написанні статті використані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання економічних процесів: методи аналізу і синтезу, абстрагування, індукції та дедукції, пояснення, мисленого експерименту та графічний методи.

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій

Теоретико-методологічним засадам і практичним аспектам реалізації політики валютного курсоутворення присвячено наукові праці відомих зарубіжних учених: М. Блеєра, М. Скреба [1], Р. Карданеллі, А. Ребуччі [2], А. Зенкер [3], Г. Хау [4] та інших.

Вагомий внесок у дослідження проблем реалізації валютно-курсової політики, а також методологічних та інституційних аспектів валютного курсоутворення, забезпечений працями таких українських вчених, як Я. Белінська [5], О. Береславська [6], В. Шевчук [7], А. Холопов [8] тощо.